

*Українські остербайтери,
як це було*

*Ярмолинецька централізована бібліотечна система
Ярмолинецька центральна районна бібліотека*

Українські остербайтери, як це було

Інформаційний дайджест

Ярмолинці, 2017

ББК:63 (4УКР – 4ХМЕ)

У

Українські остербайтери, як це було: інформаційний дайджест/Ярмолинецька ЦРБ.- Ярмолинці, 2017.- с.

У даному інформаційному дайджесті розміщено факти з історії українських остербайтерів.

Видання будуть корисними для бібліотечних та освітянських працівників та широкого кола читачів.

*Упорядник та комп'ютерний набір : Слободян О.Л.
Методист Ярмолинецької ЦРБ*

*Відповідальна за випуск: Слободян О.Л.,
Директор Ярмолинецької ЦБС*

Цьогоріч минає 75 років від початку примусового вивезення населення України в Німеччину. День пам'яті відзначають 18 січня. Саме цього дня у 1942 році до Кельна вирушив перший ешелон із «остарбайтерами».

До 2,5 млн українців було вивезено на примусові роботи в Німеччину. Спочатку їх заманювали обманом, а пізніше стали відправляти примусово, за допомогою облав.

Майбутні остарбайтери біля вагонів перед відправленням в Німеччину, 1942

В Україні 18 січня згадують примусове вивезення населення в Німеччину, яке почалося 75 років тому. З часів використання рабської праці примусові роботи у Німеччині під час Другої світової війни були найбільш масовим застосуванням праці іноземців в економіці окремої держави. Український інститут національної пам'яті розповідає про те, як це відбувалося.

На примусових роботах працювали 13,5 млн іноземних робітників: військовополонені, в'язні концтаборів, цивільні особи. 8,4 млн цивільних були вихідцями з країн Західної та Східної Європи. З них станом на 30 вересня 1944 р. 3 млн було вивезено з території СРСР. З них, за оцінками дослідників, - 1,7-2,4 млн осіб були українцями.

Перші українці, які опинилися на примусових роботах в Австрії влітку 1939 року, були вихідцями з окупованого угорськими військами Закарпаття. У вересні 1939 року галичани - полонені військовослужбовці польської армії потрапили на роботи в Рейх. Добровольці - цивільні робітники з дистрикту Галичина - почали виїжджати влітку 1941 року.

Використання праці цивільних з території окупованого СРСР з початку війни не планувалося через расові упередження і для державної безпеки Третього Рейху. Невдача теорії "блискавичної війни" змусила нацистське керівництво переглянути ставлення до залучення жителів радянських територій.

Масштабне використання робітників з України почалося в 1942 році і тривало до 1945-го. 18 січня 1942 р. з Харкова до Кельна відправився перший ешелон з 1 117 робітниками. З Києва перші робочі виїхали 22 січня (1 500 осіб).

З Поділля поїзди з бранцями спершу йшли у так званні проміжні табори («дурганстабори») – в міста Перемишль, Краків, Люблін, Ченстолів та інші. Прямо з ешелонів людей відправляли за колючий дріт. Відтепер він ставав на довгі місяці атрибутом їх невід'ємного життя. У «дурганстаборах» депортовані проходили медичне обстеження, так звану процедуру боротьби з вошивістю, що полягала в прожаруванні одягу, стрижці наголо, відвідуванні звичайної лазні.

Умови у пересильних пунктах були жахливими. Завербованих харчували лише один раз на день, і то рідкою юшкою, та видавали по 200 г хліба. Спати їм доводилось на підлозі, часом притрушеною соломною, або ж на твердих, грубо збитих нарах. Як правило невільники тут довго не затримувалися. Під конвоєм «завербованих» відводили на вокзал, і немов худобу завантажували у товарні вагони, двері, яких наглухо замикалися. Причому їх не відкривали декілька днів, допоки поїзд не прибуде до призначеного пункту.

Власне транспортування «завербованих» мало чим відрізнялося від військовополонених. Ешелони з каторжними подолянами поміж себе називали «похоронними», «траурними», і мали рацію. Адже кожен хто насильно був забраний в Німеччину, відправлявся туди, «як на той світ».

У кінці березня 1942 р. була введена посада генерального уповноваженого з працевикористання, яку зайняв гауляйтер Тюрінгії Фріц Заукель. Він призначив чотири кампанії з постачання Рейху цивільними робітниками з Європи: квітень - вересень 1942; вересень 1942 - січень 1943; 1943 рік; 1944 рік.

Ті, хто виїхав у Німеччину до середини квітня 1942 року, можливо, зробили це більш або менш добровільно: їх брутально обдурили, але, принаймні, не шантажували і не погрожували. З весни 1942 року нацисти почали проводити масові облави серед місцевого населення, залучаючи до цих акцій поліцію і солдатів Вермахту.

ОГОЛОШЕННЯ

РОБІТНИКИ Й РОБІТНИЦІ!

11.11.42 тут працює вербувальна Комісія, яка вербує робітників для Німеччини. Вербують не тільки фахівців, але й робітників усяких фахів—чоловіків, жінок, хлопців і дівчат. Можуть реєструватись також цілі родини з дітьми віком за 15 років для наймання на роботу в Німеччині. Їх надсилається цілими з'єднаннями в німецькі сільські господарства. Таким чином, родини не розлучаються.

Вербовані робітники повинні бути не молодші 15 років і не старші 45 років.

Зважаючи на те, що на Вашій батьківщині через війну ще протягом кількох місяців не буде роботи і продуктів на Ваше харчування не вистачає, ми закликаємо всіх здорових і працездатних до роботи в Німеччину.

Ви одержите у Німеччині роботу, зарплатню, житло і хліб. В разі хвороби або нещасного випадку до Вас буде таке саме ставлення, як до німецьких робітників.

Вербувальна Комісія з *11, 12, 13. к.* 1942 року
у БУРГОМІСТЕРА Ч РАЙОНА
БЕЛГОРОДСЬКА Вул. 37

приймає заяви в Районовій Управі.

Треба принести з собою пашпорт, картку Біржі Праці, а також всі інші посвідчення. Той, хто до цього дня ще не має картки Біржі Праці, має можливість у зазначений вище день одержати цю картку в Комісії.

Щотижневої обов'язкової реєстрації всіх безробітних в Біржі Праці це оголошення не стосується.

Господарське командування м. Харкова
група праці

Іноземці в Німеччині працювали у видобувній та обробній промисловості, транспорті та будівництві, сільському та домашньому господарстві.

Приписи щодо поведження з примусовими робітниками були дуже суворими. Спеціальна комісія РСХА (керівний орган політичної розвідки й поліції безпеки Третього Рейху) підготувала і 20 лютого 1942 р. затвердила у Генріха Гімлера "Загальні положення щодо вербування та використання робочої сили зі Сходу". У документі впроваджувався термін "остарбайтер" східний робітник. Один з чиновників РСХА Бернхард Баатц запропонував розпізнавальний знак для них, зокрема для вихідців з тієї частини України, яка під час окупації потрапила в адміністративно-територіальне утворення Рейхскомісаріат Україна. Вони змушені були носити на грудях спеціальну нашивку у вигляді прямокутника з літерами "OST" на блакитному тлі. Вихідці з Галичини, наприклад, мали інший правовий статус і не носили такої нашивки. За цими приписами остарбайтерів потрібно було транспортувати в закритих вагонах, а працювати вони повинні були в закритих бригадах, окремо від німецьких та інших іноземних робітників, жити в бараках, які розташовувалися в таборах, обнесених колючим дротом.

Остарбайтерам видавали кошти, які склали половину або третину зарплати німця, з яких віднімалися кошти за утримання. Норми харчування остарбайтерів були найнижчими серед інших категорій іноземних робітників у Німеччині. За проступки передбачалися суворі штрафи - від тілесних покарань до відправки в штрафний або концентраційний табір. Статеві стосунки з німцями каралися повішенням, з іншими іноземцями - ув'язненням у концтаборі.

Зміст і правовий статус остарбайтерів визначалися також іншими приписами та документами, які могли дещо пом'якшувати становище. Наприклад, наприкінці 1942 року постало питання забезпечення примусових працівників одягом і взуттям. Це було нагальною необхідністю, адже більшість з них потрапляли на роботи зібраними нашвидкуруч або спійманими під час облав - "у чому були". Тільки в 1943-му з'явився наказ, у якому говорилося про забезпечення, а згодом - виготовлення одягу для остарбайтерів, за який утримувалися кошти із зарплати. Тоді ж остарбайтерам і дозволили листуватися з рідними, але листування проходило

сувору цензуру. Однак примусовим робітникам часто вдавалося обходити її.

Наприкінці 1943 року заробітчани отримали можливість виходити за межі табору з відома керівництва. У життя ці зміни були впроваджені в 1944 році, а зумовили їх виключно військові потреби.

У грудні 1944-го чиновники Рейху зрівняли статус остарбайтерів зі статусом примусових робітників з інших країн. Однак ці приписи переважно залишилися тільки на папері, оскільки не встигли надійти "на місця" або ігнорувалися. Перебуваючи на примусових роботах, остарбайтери виснажливо працювали, голодували, часто хворіли. Порівняно з іншими іноземними робітниками вони частіше отримували травми, вмирили від інфекційних хвороб і виснаження. Умови в таборах були досить різними і залежали від керівництва підприємства та табору. В основному останні майже не цікавилися життям і побутом остарбайтерів, які нерідко працювали до 18 годин на добу. Найважче було на державному виробництві, а в сільському господарстві робітникам було простіше отримати їжу.

Українці на сільгоспроботах у Німеччині, 1943-1944

Серед остарбайтерів було більше жінок (51%) та неповнолітніх (близько 41% серед чоловіків і 60% серед жінок). У 1943 році серед них щомісяця помирало 1210 осіб. Всього під час перебування на роботах у Німеччині померло 100 тис. осіб.

У 1945 році більшість остарбайтерів потрапили в табори для переміщених осіб у Західній Німеччині. Згідно з договорами, підписаними на Кримській та Потсдамській конференціях, репатріація (повернення) в СРСР була обов'язковою для громадян, які там проживали до 1939 року. Більшість колишніх остарбайтерів-репатріантів проходили перевірку й фільтрацію в таборах і збірно-пересильних пунктах Наркомату оборони та фільтраційних пунктах НКВС. Після цього 58% отримали можливість повернутися до попереднього місця проживання, 19% чоловіків мобілізували в армію, 14% - в трудові батальйони, 6,5% - арештовані, 2% - працювали в збірних таборах. Ті ж, хто повернувся додому, проходили чергову перевірку, на них заводилися фільтраційні справи.

Міжнародний військовий трибунал у Нюрнберзі у 1946 році визнав примусову працю іноземців, яку використовували у нацистській Німеччині, злочином проти людяності і порушенням норм міжнародного права. Наприкінці 1980-х років почалися переговори між Західною Німеччиною і СРСР про виплату гуманітарної допомоги колишнім примусовим робітникам Рейху, яку почали надавати вже в період незалежності.

Інформаційний дайджест

**Українські оstarбайтери,
як це було**

Відповідальна за випуск:

Слободян О.Л.

Редагування:

Слободян О.Л.

Комп'юльне опрацювання:

Слободян О.Л.

Підписано до друку 2017р. Формат 21x14,7

Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman

Друк різнографією. Наклад 20 примірників.

Віддруковано з готового оригінал – макета Ярмолинецька ЦРБ

Смт. Ярмолинці, площа 600-річчя Ярмолинець, 1а

